

Uluslararası ticarete ekonomik özgürlüğün rolü: Bir yapısal eşitlik modellemesi

Sevgi Elverdi*

*Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Yalnızbağ Yerleşkesi, Erzincan, Türkiye. E-posta: selverdi@erzincan.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6236-377X>

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 10.02.2023
Kabul: 03.06.2024
Çevrimiçi kullanım tarihi: 28.06.2024
Makale Türü: Araştırma makalesi

Anahtar Kelimeler:
Uluslararası Ticaret,
Ekonomik Özgürlük,
Yapısal Eşitlik
Modellemesi (YEM)

ÖZ

Uluslararası ticaret, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarında önemli bir araçtır. Bundan dolayı, uluslararası ticareti etkileyen faktörlerin incelenmesi de ayrıca önem taşımaktadır. Yapılan bu çalışmada, ülkeler için önemli bir refah göstergesi olarak değerlendirilen ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki rolü incelenmektedir. Çalışmanın amacı, ekonomik özgürlük değişkeninin, uluslararası ticaret üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma modeli kurgulanmış ve analiz etmek üzere Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) tekniği kullanılmıştır. Analiz, ekonomik özgürlük endeksi hesaplamasında yer alan ve verisi olan 123 dünya ülkesi üzerinde yapılmıştır. Zaman aralığı tek bir yıldan oluşmakta ve 2021 yılı verilerini kapsamaktadır. YEM analizi sonuçlarına göre; model uyum testi sonuçları eşik değerler arasındadır. Kuramsal model, veri seti tarafından doğrulanmıştır. Modeldeki ilişkilerin analizi açısından, ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisi pozitif ($\alpha=0.58$) ve anlamlı ($p<0.05$) çıkmıştır. Bulgular, ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticareti olumlu etkilediği yönündedir. Bu sonuca göre, ülkelerin, uluslararası ekonomik faaliyetleri artırıcı kararları almak suretiyle, ekonomik özgürlük alanını genişletmeleri, uluslararası ticaret kazançlarını da artıracaktır.

The role of economic freedom in international trade: A structural equation modeling

ARTICLE INFO

Received: 10.02.2023
Accepted: 03.06.2024
Available online: 28.06.2024
Article type: Research article

ABSTRACT

International trade is an important instrument in the economic growth and development of countries. Therefore, it is also important to examine the factors which affect international trade. In this study, the role of economic freedom which is considered as an important indicator of welfare for countries, on international trade is examined. The aim of the study is to measure the effect of economic freedom variable on international trade. For this purpose, the research model was constructed and the Structural Equation Modeling (SEM) technique was used to analyze it. The analysis was carried out on 123 world countries that are

Keywords:

International Trade,
Economic Freedom,
Structural Equation
Modeling (SEM).

included in the calculation of the economic freedom index and have data. The time period consists of a single year and covers the data for 2021. According to the results of SEM analysis; model fit test results are between the threshold values. The theoretical model has been validated by the dataset. In terms of the analysis of the relations in the model, the effect of economic freedom on international trade was positive ($\alpha=0.58$) and significant ($p<0.05$). The findings are that economic freedom positively affects international trade. According to this result, countries' expanding the area of economic freedom by taking decisions to increase international economic activities will also increase their international trade earnings.

1. Giriş

İnsanoğlu, yeryüzünde varlığını sürdürmek için çabalamış ve ardından yaşamını anlamlı kılacak beşeri faaliyetlere yönelmiştir. Söz konusu bu beşeri faaliyetlerin başında iktisadi faaliyetler gelmektedir. İktisadi faaliyetler, toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak ve içinde buldukları maddi koşulları iyileştirmek amacı ile gerçekleştirilen faaliyetlerdir. İktisadi faaliyet alanının geniş olması bir diğer ifadeyle ekonomik özgürlüklerin varlığı, toplumların refah düzeylerinde önemli bir role sahiptir. Ekonomik özgürlük, bir ekonominin ne ölçüde piyasa ekonomisi olduğunu karakterize eden bir kavramdır. Bu anlamda, devlet mülkiyeti, vergiler ve düzenlemeler şeklinde sınırlı bir müdahale ile sözleşmeleri destekleyen ve özel mülkiyeti koruyan istikrarlı ve öngörülebilir politikaların ne ölçüde uygulanması gerektiğini belirlemeye çalışmaktadır (Berggren, 2003). En genel tanımıyla, bireylerin, özgürce ekonomik faaliyetlerde bulunmak suretiyle; sahip oldukları kaynaklara istedikleri şekilde yön verebilmeleri anlamına gelen ekonomik özgürlük kavramı (Acar, 2010, s. 2) bireyin güçlendirilmesi, ayrımcılık yapmama ve açık rekabet olmak üzere üç temel ilkeye dayanmaktadır. Ekonomik özgürlük tartışmasının temeli, birey-devlet ilişkisine dayanmakta ve hükümet kontrollerinin, ekonomik özgürlükleri sınırladığı düşüncesi üzerine inşa edilmektedir. Bununla birlikte, ekonomik özgürlük, devlet faktörünün tamamen ortadan kalkması anlamına da gelmemektedir. Zira ekonomik özgürlüğün amacı, devlet kısıtlamalarının tamamen ortadan kaldırılması değil, iktisadi faaliyetleri kolaylaştıracak özgürlük alanının oluşturulması ve devamının sağlanmasıdır. Nitekim, ekonomik özgürlüğe izin veren politikalar; bireylerin, ekonomik olarak gelişmeleri için daha fazla fırsat oluşturma, yoksulluğu azaltma ve kalıcı bir refah inşa etme noktasında temel bir unsur olan ekonomik büyümeyi teşvik etme eğilimindedirler. Ekonomik olarak özgür bir toplumda birey, kendi emek ve girişimlerinin sonuçlarını kontrol etme yetkisine ve hakkına sahip olmaktadır. Böyle bir toplumda, ekonomik karar yetkisi geniş çapta dağılmakta ve kaynakların, üretim ve tüketim sürecindeki dağılımı serbest ve açık rekabet temelinde yapılmakta (The Heritage Foundation [THF], 2011; 2022); mal ve hizmetlerin ne kadar ve nasıl üretileceğine bireyler, tercihleri doğrultusunda karar vermektedir. Kişisel tercih, ekonomik özgürlüğün temel bileşenidir (Gwartney ve Lawson, 2003). Ekonomik özgürlüğü benimsemiş toplumlarda, bireylere, kendi arzuları doğrultusunda çalışma, yatırım yapma, üretme, tüketme özgürlüğü ve kendi emek ve mülkiyetini kontrol etme hakkı tanınmaktadır (Zaman, Saleem, Ahmad ve Khan, 2017). Ekonomik teoriye göre ekonomik özgürlükler, bireyi teşvik etmek suretiyle, üretken çabayı desteklemekte ve etkin kaynak kullanımında da etkili olmaktadır. Ekonomik ilerlemenin temel bileşenleri olan; kaynakları seçme ve tedarik özgürlüğü, iş dünyası rekabeti, ticaret yapabilme ve güvenli mülkiyet haklarının varlığı gibi hususlar dikkate alındığında; ekonomik özgürlüğün sağlanmadığı toplumlarda, bireylerin veya firmaların, üretken faaliyetlere olan yönelimi de azalmakta ve bu da iktisadi gelişimin önüne set çekmektedir (Haan ve Sturm, 2000, s. 217). Bu anlamda ekonomik özgürlükler, iktisadi gelişimde kilit faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik özgürlüğün söz konusu bu önemi bazı aktörleri harekete geçirmiş ve bu değişkeni test etmeyi mümkün kılan bir dizi göstere setini içeren endeks oluşturma çabaları ile sonuçlanmıştır. Bu anlamda ekonomik özgürlük ölçümünde uluslararası literatürde öne çıkan iki önemli endeksten bahsetmek mümkündür. Bunlar, Fraser Enstitüsü tarafından geliştirilen, *Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi* ve Heritage kuruluşu tarafından geliştirilen, *Ekonomik Özgürlükler Endeksi* şeklindedir. *Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi*nde, ülkelerin kurumlarında ve politika uygulamalarında, ekonomik özgürlüğün ne derece destekleyici olduğu ölçülmektedir. Endekse göre, ekonomik özgürlüğün temel

bileşenleri; bireysel seçim, gönüllü mübadele, pazara girme ve rakabet etme özgürlüğü, bireyin güvenliği ve özel mülkiyet güvenliğidir. Endeks, ekonomik özgürlüğü beş kapsamda değerlendirmektedir: *Devlet Büyüklüğü; Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Hakları; Sağlam Para; Uluslararası Ölçekte Ticaret Özgürlüğü ve Regülasyon* (Fraser Institute, 2022). *Ekonomik Özgürlükler Endeksi*, ülkelere, ekonomik özgürlük ve refah göstergelerinde kaydettiği ilerlemeleri (özel olarak tasarlanmış bir web sitesi aracılığıyla) takip etme imkanı vermekte ve bu anlamda politika yapıcılara bir yol haritası sunmaktadır. Endeks, ekonomik özgürlüğün 12 yönünü ele almakta ve dört unsur üzerinden kategorize etmektedir. Bunlar: *Hukukun Üstünlüğü* (mülkiyet hakları, adli etkinlik ve devlet bütünlüğü); *Devlet Büyüklüğü* (vergi yükü, devlet harcamaları ve mali sağlık); *Düzenleyici Etki* (iş özgürlüğü, çalışma özgürlüğü ve parasal özgürlük) ve *Piyasa Genişliği* (ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük) şeklindedir (THF, 2022). Ülkelere, kendi performanslarını değerlendirmelerinde ve dünya ülkeleri arasındaki konumlarını görmelerinde yardımcı olan bu endeksler, ampirik çalışmalar için de önemli bir veri kaynağı olmaktadır.

Ekonomik özgürlüğü anlamaya ve ölçmeye yönelik girişimler ve yapılan ampirik çalışmalar, ülkeler arası ekonomik performans farklılıklarını açıklamada ekonomik özgürlük değişkeninin önemli olduğunu göstermektedir (Haan ve Sturm, 2000). Bu çalışmalarda ulaşılan nihai sonuç; ekonomik özgürlüğün olduğu ülkelerde, ekonomik performansın yüksek olduğu; ekonomik özgürlüğün, sürdürülebilir büyüme ve kalkınmaya önemli katkı sağladığı yönündedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini elbette çok sayıda makro ekonomik unsur etkilemektedir. Bu unsurlar içinde, serbest ticareti içinde barındıran kurumların varlığı, mülkiyet haklarının korunması, hukuki çevrenin işlerliği, istikrarlı bir parasal sistemin varlığı, siyasi olgunluk, sosyal ve demokratik bağımsızlık gibi hususları içeren ekonomik özgürlük değişkeni önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik özgürlüğün sağlandığı toplumlarda; girişimcilerin kısa sürede ve kolay bir şekilde şirket kurması; haksız rekabetin olmaması; gümrük vergilerinin nispeten düşük olması; gereksiz müdahalelerin olmaması ve mülkiyet haklarının tamamen devlet tarafından koruma altına alınması söz konusudur. Nitekim dünya ekonomi tarihinde, söz konusu bu hususların gerçekleştirilemediği ülkelerde, ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinin sektöre uğradığı gözlemlenmiştir (Akıncı, 2014; Suleymanov, Alirzayev ve Talibli, 2019).

Gerek teorik gerekse ampirik literatürde ekonomik özgürlüklerin vurgulanmasının altında yatan nedenler aslında bu özgürlüklerin sağladığı ekonomik faydalardan kaynaklanmaktadır. Söz konusu bu faydalar: Kaynaklar ve gelirin etkin dağılımı, tüketici-üretici refahının yükselmesi, teknoloji transferinin gerçekleşmesi, temiz toplum, serbest dış ticaretin sağlanması, dış dengesizliklerin giderilmesi ve diğer yararlar şeklindedir (Akıncı, 2014). Ekonomik özgürlük, ülkelerin önemli bir refah göstergesidir. Ekonomik özgürlüğün söz konusu bu öneminden hareketle yapılan bu çalışmada, uluslararası ticarete, ekonomik özgürlük değişkeninin rolü incelenmektedir. Bilindiği üzere uluslararası ticaret, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarında önemli bir araçtır. Dolayısıyla, uluslararası ticareti etkileyen faktörlerin incelenmesi önemlidir. Yapılan bu çalışma ile, ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan araştırma modelini analiz etmek üzere YEM tekniği kullanılmıştır. Analiz, ekonomik özgürlük endeksi hesaplamasında yer alan ve verisi olan 123 dünya ülkesi üzerinde yapılmıştır. Zaman aralığı tek bir yıldan oluşmakta ve 2021 yılı verilerini kapsamaktadır. Çalışmanın literatür kısmında da bahsedileceği üzere, uluslararası ticarete ekonomik özgürlüğün rolünü ele alan çok az sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Çalışmanın hem bu açıdan hem de kullandığı yöntem açısından literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Çalışma planı şu şekildedir: Öncelikle ekonomik özgürlük ve uluslararası ticaret ilişkisini ele alan ampirik çalışmalar incelenecektir. Ardından YEM hakkında kavramsal bilgiler sunulacaktır. Sonrasında ise, çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli sunulacak, buna yönelik hipotezler belirlenecek ve analiz gerçekleştirilecektir. Son olarak elde edilen bulguların özetlendiği ve değerlendirildiği sonuç kısmı yer alacaktır.

2. Literatür

Ekonomik özgürlük üzerine yapılan çalışmaların artmasına rağmen, ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaretteki rolünü ele alan ampirik çalışma çok az sayıdadır (Seyoum ve Ramirez, 2018). Ekonomik özgürlük literatürde çoğunlukla ekonomik büyüme ile ilişkilendirilmiş ve incelenmiştir. Ekonomik özgürlük ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar sınırlı kalmıştır (Kimura ve Lee, 2008; Güneş, 2020; Kamacı, 2019; Okşak ve Dağılğan, 2020). Bu anlamda literatürde çok fazla

çalışılan konulardan biri olmadığını söylemek mümkündür. Aşağıda, ilgili literatürde yer alan ve ulaşılabilen tüm çalışmaların kısa bir özeti sunulmaktadır.

Depken ve Sonora (2005), çalışmalarında, ekonomik özgürlüğün, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tüketici ihracat ve ithalatı üzerindeki etkisini 1999 ve 2000 yılları için incelemişlerdir. Çalışmanın örneklemini, ABD ve ABD ile ticaret yapan 119 ülke oluşturmaktadır. Buna göre ekonomik özgürlüğün, ABD ile ticaret ortakları arasındaki uluslararası ticaret akışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik özgürlük, ABD ile ticaret ortakları arasında ticareti yapılan tüketim malları ve hizmetlerinin toplam hacmi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yazarlar ayrıca, bir ticaret ortağının ekonomik özgürlüğünün ABD'den o ülkeye yapılan ihracat miktarında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etki olduğunu bulurken; ekonomik özgürlüğün, o ülkeden ABD'ye yapılan ithalat düzeyi üzerinde istatistiki olarak önemsiz bir etkisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Çalışmanın ulaştığı sonuç; dünyanın geri kalanında artan ekonomik özgürlüğün, ABD ticaret hacmini artırdığı yönündedir.

Kimura ve Lee (2006), çalışmalarında, ikili hizmet ticaretinin belirleyicilerini analiz etmek üzere, 10 OECD üyesi ülkeden, diğer OECD üyesi ülkelere ve üye olmayan ülkelere yapılan ikili mal ticaret ve hizmet ticaretine ilişkin 1999-2000 yılları verisini kullanmışlardır. Analiz sonucunda yazarlar, ekonomik özgürlüğün, mal ticareti ve hizmet ticareti üzerinde pozitif etkisi olduğu ve bu etkinin hizmet ticareti üzerinde daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kimura ve Lee (2008), çalışmalarında, ekonomik özgürlüğün, ikili hizmet ticareti (ihracat ve ithalat) üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz, ABD ile 28 farklı ticaret ortağı üzerinde, 1992-2003 yılları için yapılmıştır. Sonuçlar, ABD'nin, daha fazla ekonomik özgürlüğe sahip ülkelerle ticaret yaptığını göstermektedir. Yazarlar ayrıca, Japonya'nın hizmet ticaretini de bir sağlamlık kontrolü olarak ele almış ve karşılaştırma yapmak amacıyla, 1996-2003 dönemi için Japonya ile 24 ticaret ortağı arasındaki ikili hizmet ticareti üzerinde de analiz gerçekleştirmişler ve benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Sonora (2008), çalışmasında, daha önce ortak bir yazarla yapmış olduğu makaleyi¹ genişletmektedir. Buna göre çalışmada, ekonomik özgürlüğün, ABD tüketici ihracatı ve ithalatı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Analiz için 2000-2005 yılları verisi ve 131 ülke ele alınmıştır. Analiz sonucunda yazar, ABD'nin ticaret ortakları ile olan ticaret hacminin, ticaret ortaklarının ekonomik özgürlük seviyesi ile bağlantılı olduğu ve ticaret ortaklarının ekonomik özgürlük seviyesinin, söz konusu ticaret üzerinde istatistiki olarak anlamlı, pozitif etkisinin olduğunu bulmuştur.

Naanwaab ve Diarrassouba (2013), çalışmalarında, ekonomik özgürlüğün, Afrika-içi ikili ticaret üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz, 2000-2009 yılı verileri kullanılarak, 33 Afrika ülkesi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda yazarlar, hem ihracatçı hem de ithalatçı ülkenin ekonomik özgürlüğündeki iyileşmenin, daha fazla ticareti teşvik etme eğiliminde olduğu ve ayrıca bölgesel ticaret anlaşmalarının, Afrika-içi ikili ticaret üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu bulmuşlardır.

Özdemir (2018), çalışmasında, ekonomik özgürlükler ile dış ticaret rekabet gücü arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, OECD ülkeleri üzerinde 1995-2015 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucuna göre, ekonomik özgürlükler ve doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), cari denge, uluslararası ticaret hacmi arasında bir ilişki söz konusudur. Bununla birlikte, ekonomik özgürlüğün nispeten yüksek olduğu ülkelerde, cari denge ve uluslararası ticaret hacmi arasında uzun dönem ilişkisi gözlemlenirken; DYY arasında eşbütünlüşme ilişkisi tespit edilememiştir.

Kamacı (2019), çalışmasında, ekonomik özgürlüklerin, dış ticaret ve DYY üzerindeki etkisini incelemiştir. Analizini, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler üzerinde gerçekleştiren yazar, 2000-2017 yılı verilerini kullanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; gelişmiş ülkelerde ekonomik özgürlükler ile ihracat ve DYY arasında pozitif bir ilişki bulunurken; ithalat arasında bir ilişki bulunamamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, ekonomik özgürlükler ile ihracat, ithalat ve DYY

¹ Depken, C.A. & Sonora, R.J. (2005). Asymmetric Effects of Economic Freedom on International Trade Flows. *International Journal of Business and Economics*, 4(2), 141-155.

arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte az gelişmiş ülkelerde incelenen değişkenler arasında herhangi bir ilişki yoktur.

Seyoum ve Ramirez (2019), çalışmalarında, ekonomik özgürlüğün, ticaret akışları (uluslararası ticaret olarak) üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Analiz, farklı coğrafi bölgelerden oluşan 155 ülke üzerinde, 1995-2015 yılları için gerçekleştirilmiştir. Yazarlar ayrıca, ekonomik özgürlük ile ticaret akışları arasındaki ilişkide DYY girişlerinin aracılık etkisini de incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret akışları üzerinde pozitif etkisinin olduğu ve bu etkinin bazı durumlarda DYY vasıtasıyla dolaylı olarak gerçekleştiği yönündedir.

Güneş (2020), çalışmasında, ekonomik özgürlükler ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu bağlamda, ekonomik özgürlük endeksi, ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkiye odaklanılan yazar, analizini, 34 OECD ülkesi üzerinde 1996-2017 yılları için gerçekleştirmiştir. Bulgulara göre, ekonomik özgürlükler ile dış ticaret arasında uzun dönem eş bütünlük bir ilişki vardır. Uzun dönemde, ihracat ve ekonomik özgürlükler arasında ters yönde; ithalat ve ekonomik özgürlükler arasında aynı yönde bir ilişki söz konusudur.

Okşak ve Dağılgan (2020), çalışmalarında, ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme değişkenlerinin, dış ticaret üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler üzerinde, 2005-2017 yılları için gerçekleştirilmiştir. Bulgular, ekonomik büyüme değişkeninin her iki ülke grubunda da dış ticaret üzerinde pozitif etkisinin olduğunu göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerde; ihracat, ekonomik özgürlük değişkeninden pozitif olarak; ithalat ise negatif olarak etkilenmektedir. Gelişmiş ülkelerde, hem ihracat hem de ithalat, ekonomik özgürlük değişkeninden negatif olarak etkilenmektedir.

Üre, Yapıcı, Tümer ve Karaköy (2021), çalışmalarında, siyasal ve ekonomik özgürlüklerin, ihracat ve ithalat değişkenleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz için 2005-2019 yılları verisinin kullanıldığı çalışmada, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 13 geçiş ekonomisi ülkesi ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre, düzenleyici yapı dışındaki diğer tüm değişkenlerin ithalat üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. İhracat değişkeni üzerinde de yolsuzluk denetimi ile siyasal istikrarın etkisi söz konusudur.

3. Metodoloji

Bu çalışmada, ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Analiz metodu olarak, YEM tekniği tercih edilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın bu kısmında öncelikle YEM hakkında bilgiler verilecektir. Sonrasında veri seti ve göstergelerin tanıtımı, araştırma modelinin kurulması ve hipotezler yer alacaktır. Son olarak analiz gerçekleştirilecek ve elde edilen bulgular sunulacaktır.

3.1. Yapısal eşitlik modellemesi

Gözlemlenen değişkenler ve gizil değişkenler arasındaki ilişkiyi test eden YEM, karşılaştırmalı istatistiksel bir yaklaşımdır. Teorilerin sayısallaştırılması ve test edilmesinde araştırmacılara kapsamlı bir yöntem sunan YEM, biyologlar, tıbbi araştırmacılar, eğitim araştırmacıları, pazarlama araştırmacıları ve ekonomistler olmak üzere pek çok araştırmacı tarafından kullanılmaktadır (Raykov ve Marcoulides, 2000). YEM, iki farklı istatistiksel yaklaşım olan; faktör analizi ile eşzamanlı denklem modellemelerinin bir araya getirilmesinden ortaya çıkmıştır (Kaplan, 2009).

YEM, çok değişkenli nedensel ilişkileri test etmede ve değerlendirmede güçlü bir yöntemdir. Bir YEM'de, önceden varsayılan nedensel ilişkiler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkiler test edilebilmektedir. Bundan dolayı, diğer modelleme yaklaşımlarından farklılık arz etmektedir (Fan, Chen, Shirkey, John, Wu, Park ve Shao, 2016, s.1). Yapısal model ve ölçüm modeli, YEM'in yapısını oluştururlar. Yapısal model, gizil değişkenler arasındaki ilişkiyi; ölçüm modeli, gizil değişkenlerle, bunları temsil eden göstergeleri arasındaki ilişkiyi vermektedir (Nachtigall, Kroehne, Fukne ve Steyer, 2003). Çoklu ve birbiriyle ilişkili eş zamanlı bağımlılıkların tahminini içeren YEM, bu bağımlılıklardaki gözlemlenemeyen faktörleri temsil etme yeteneğine sahiptir. Gözlemlenemeyen değişkenler genellikle gizil faktörler olarak adlandırılmaktadır. Gözlemlenen değişkenler ise, gizil faktörleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Gözlemlenen veya gizil faktörler, bağımsız veya bağımlı değişkenler olarak da tanımlanabilmektedir (Bolat, 2014, s. 104). Genelde soyut yapıları temsil eden gizil faktörler,

varsayımsal olarak incelenen değişkenlerdir. Gözlemlenen değişkenler ise, doğrudan gözlemlenebilen ya da araştırmacı tarafından veri toplama sürecinde ölçülebilen değişkenlerdir (Raykov ve Marcoulides, 2000). YEM'in arkasındaki bu temel yapı, araştırmacı tarafından öne sürülen teorik modelden ileri gelmektedir (Bolat, 2014, s. 104). Bu anlamda gizil ve gözlemlenen değişkenler, test edilen modeldeki teorik önermeleri yansıtmak için yapısal modele bağlanırlar. YEM, kuramsal ilişkilerin, veri ile uyumunu doğrulamaktadır (Meydan ve Şeşen, 2015, s. 6). Gizil ve gözlemlenen değişkenler arasındaki bu karşılıklı ilişkiler, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır (Raykov ve Marcoulides, 2000).

YEM, gözlemlenen değişkenlerde ölçüm hatasını açıkça dikkate alan bir mekanizmaya sahiptir (Raykov ve Marcoulides, 2000). Buna karşılık geleneksel yöntemler, ölçüm hatalarının hesaplanmasında veya düzeltilmesinde herhangi bir yeteneğe sahip değildir. Bu yöntemlerde sadece gözlemlenebilen değişkenler üzerinden işlem yapılırken; YEM'de hem gizil faktörler hem de gözlemlenen değişkenlerin aynı anda analizi mümkün olmaktadır. Taşıdığı tüm bu üstün özellikler, YEM'i popüler bir yöntem haline getirmiş bulunmaktadır (Meydan ve Şeşen, 2015, s. 6).

3.2. Veri seti ve göstergeler

Bu çalışmada iki adet gizil faktör ve dört adet gözlemlenen değişken kullanılmaktadır. Buna göre, ekonomik özgürlük ve uluslararası ticaret değişkenleri, modelde gizil faktör olarak yer almakta ve kendilerine bağlanan gözlemlenen değişkenler tarafından temsil edilmektedirler. Tablo 1'de görüldüğü üzere, ihracat ve ithalat göstergeleri, uluslararası ticaret değişkenini temsil etmektedirler. Ekonomik özgürlük değişkenini temsilen de ticaret özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü göstergeleri kullanılmıştır. Ticaret özgürlüğü, bir ülke ekonomisinin dünyanın her yerinden mal ve hizmet ithalatına açıklığını ve ülke bireylerinin uluslararası pazarlarda alıcı veya satıcı olarak özgürce etkileşim kurma becerisini yansıtan önemli bir göstergedir. Bir ülkede ticari özgürlük ne kadar yüksek ise, ülke bireylerinin ekonomik hedeflerini takip etme, üretkenliklerini ve refahlarını maksimuma çıkarma becerileri de o kadar yüksek olmaktadır. Öte yandan yatırım özgürlüğü de, genişletilmiş ekonomik faaliyet ve daha fazla üretkenlik için maksimum girişimcilik fırsatları ve teşvikler sağlamaktadır. Özgür bir yatırım ortamında elde edilen faydalar, yalnızca getiri beklentisiyle risk alan girişimcilere değil aynı zamanda bir bütün olarak topluma da kazanç getirmektedir (THF, 2012). Çalışmada yatay kesit verisi kullanılmıştır. Bilindiği üzere, yatay kesit verisi, zamanın belli bir anında farklı birimlerden toplanan verilerdir ve belli bir dönemi ya da belli bir yılı kapsamaktadır. İstatistiksel bir yöntem olan YEM'de analizler büyük çoğunlukla kesit veriler üzerinden yapılmaktadır (Steenkamp ve Baumgartner, 2000, s. 199). Bu bağlamda, çalışmanın veri seti, ekonomik özgürlük endeksinde² yer alan ve verisi bulunan 123 dünya ülkesinin 2021 yılı verilerinden oluşmaktadır. Veri yılının 2021 yılı olarak seçilmesinin nedeni ise, analizde kullanılan değişkenler itibariyle verisine ulaşılabilen en güncel yıl olmasıdır. Şöyle ki, ekonomik özgürlük değişkenini temsil eden göstergelerde 2022 yılı verilerine ulaşılabilirken; uluslararası ticaret değişkenini temsil eden göstergelerde en son 2021 verilerine ulaşılabilmiştir.

Tablo1

Analizde kullanılan göstergeler

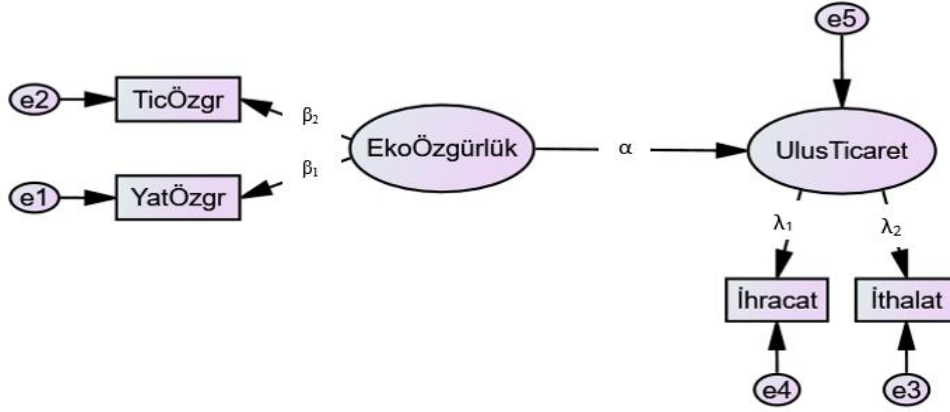
Gösterge	Açıklama	Veri Kaynağı
İhracat (GSYİH'in %'si olarak mal ve hizmet ihracatı)	Uluslararası ticaret değişkenini temsil etmektedirler.	www.worldbank.org
İthalat (GSYİH'in %'si olarak mal ve hizmet ithalatı)	(UlusTicaret)	
Ticaret özgürlüğü (TicÖzgr)	Ekonomik özgürlük değişkenini temsil etmektedirler.	https://www.heritage.org/index
Yatırım özgürlüğü (YatÖzgr)	(EkoÖzgürlük)	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

² Ekonomik Özgürlük Endeksi, Heritage vakfı tarafından yayınlanan bir endekstir. Endekse dair açıklamalar çalışmanın giriş bölümünde sunulmaktadır.

3.3. Araştırma modeli ve hipotezler

Bu çalışmada, ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Bu doğrultuda kurgulanan araştırma modeli Şekil 1'deki gibidir. *İhracat* ve *ithalat* değişkenleri doğrudan gözlemlenen değişkenlerdir ve modelde gizil faktör olarak yer alan ve içsel değişken olan *UlusTicaret* değişkenini temsil etmektedirler. Bir diğer gözlemlenen değişkenler olan *TicÖzgr* ve *YatÖzgr* değişkenleri ise yine modelde gizil faktör olarak yer alan ve dışsal değişken olan *EkoÖzgürlük* değişkenini temsil etmektedirler. Modelde gözlemlenen değişkenlere bağlanan e1, e2, e3, e4 ifadeleri ölçüm hatalarını; içsel değişkene bağlanan e5 ise artık hata terimini ifade etmektedir.

Şekil 1: Araştırma modeli. Kaynak: Yazar tarafından AMOS grafik menüsünde çizilmiştir.

Genel bir YEM; hipotezlerin test edildiği yapısal model ve gizil değişkenleri temsil eden faktörlerin doğrulandığı ölçüm modelinden meydana gelmektedir. Kukla-Gryz (2006)'göre bir YEM'i formüle eden iki temel denklem söz konusudur:

$$\eta = \beta\eta + \Gamma\xi + \zeta \quad (1)$$

$$y = \Lambda y\eta + \varepsilon \quad (2)$$

Denklem (1), YEM'in yapısal model kısmını oluşturmaktadır. Denklem (2) ise, YEM'in ölçüm modelini temsil etmektedir. η ($=m \times I$), gizil bağımlı değişkenlerin; ξ ($=n \times I$), dışsal değişkenlerin rastgele bir vektörüdür. y ($=p \times I$), bağımlı gizil değişkenlerin gözlemlenen göstergelerinin vektörüdür. ε ($=p \times I$), y 'deki ölçüm hatalarının vektörüdür. Λy ($=p \times m$), η üzerinde y 'nin regresyon katsayıları matrisi; Γ ($=m \times n$), yapısal ilişkide ξ değişkenlerinin katsayılar matrisi; β ($=m \times m$), yapısal ilişkide η değişkenlerinin katsayılar matrisidir. ζ ($=m \times I$), η ve ξ arasındaki yapısal ilişkide denklem hatalarının vektörüdür. Çalışmada kurgulanan araştırma modelinin karakterize edildiği denklemleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

$$UlusTicaret = \alpha EkoÖzgürlük + e5 \quad (3)$$

$$İhracat = \lambda_1 UlusTicaret + e4 \quad (4)$$

$$İthalat = \lambda_2 UlusTicaret + e3 \quad (5)$$

$$TicÖzgr = \beta_2 EkoÖzgürlük + e2 \quad (6)$$

$$YatÖzgr = \beta_1 EkoÖzgürlük + e1 \quad (7)$$

Denklem (3), araştırma modelinin yapısal kısmıdır. α , *EkoÖzgürlük* değişkeninin, *UlusTicaret* değişkeni üzerindeki etkisini gösteren bir tahmin parametresidir. Denklem (4), (5), (6) ve (7) ise araştırma modelinin ölçüm kısmını oluşturmaktadır. Buna göre, λ_1 ve λ_2 parametreleri, ihracat ve ithalat değişkenlerinin *UlusTicaret* değişkenini; β_1 ve β_2 parametreleri ise yatırım özgürlüğü ve ticaret özgürlüğü değişkenlerinin *EkoÖzgürlük* değişkenini temsil ettiği oranları yansıtmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere; e5, artık hata terimini; e4, e3, e2 ve e1 ölçüm hatalarını oluşturmaktadır.

Araştırma modelinde iki hipotez oluşturulmuştur: *Hipotez 1 (H₁)*: Kuramsal model veri tarafından doğrulanmaktadır. *Hipotez 2 (H₂)*: Ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisi pozitifdir. Birinci hipotez, tüm YEM modellerinde test edilen, model kurgusu kapsamında oluşturulan genel bir hipotez olup; ikinci hipotez, çalışmanın amacı bakımından oluşturulan bir hipotezdir.

4. Uygulama

Ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisini ölçmede YEM analiz tekniği tercih edilmiştir. Buna göre veri analizinde, AMOS 23 paket programı kullanılmıştır. Öncelikle verilere çok değişkenli normallik testi uygulanmış ve kritik oran değerleri kontrol edilmiştir. Kritik oran değeri, çok değişkenli basıklığın normalleştirilmiş bir tahmini olarak çok önemlidir (Karagöz, 2017). Bu değer, sekizden büyük ise, çok değişkenli normal dağılım sağlanamamış demektir (Kline, 2011). Genel görüş, bu değerın 10'un altında olmasıdır ancak deneyimler, bu değerın 20'ye kadar çoğunlukla sorun teşkil etmeyeceğini göstermiştir (Gürbüz, 2019, s. 30). Çalışmanın veri setine uygulanan çok değişkenli normallik testinde, *çoklu basıklık kritik değeri*; 8,398 olarak sonuçlanmıştır. Bir diğer ifadeyle çok değişkenli normallik sağlanmıştır. Buna göre, parametre tahmin metodu olarak; "*Maximum Likelihood*" metodu kullanılmıştır. Bu metod, AMOS programının çoklu basıklık kritik değerin sorun teşkil etmediği durumlarda otomatik olarak önerdiği tahmin metodudur.

4.1. Model uyumunun testi

YEM analizinde, kurgulanan araştırma modelinin veri seti tarafından bütünsel olarak doğrulanıp- doğrulanmadığı, uyum iyiliği endeks değerleri incelenerek anlaşılmaktadır (Gürbüz, 2019, s. 33). Bir takım uyum istatistiklerinden oluşan bu endeksler, YEM'de kullanılan önemli bir hesaplamadır. Tablo 2, YEM analizi sonucunda elde edilen model uyum endeks değerlerini göstermektedir. Buna göre model uyum endeks değerleri: $\chi^2/df=0,26$; $SRMR=0,00$; $GFI=0,99$; $AGFI=0,98$; $NFI=0,99$; $IFI=1,00$; $TLI=1,00$; $CFI=1,00$ ve $RMSEA=0,00$ şeklindedir. Sonuçlar, araştırma modelinin tüm endeks değerlerinde, "*iyi uyumu*" yakaladığını ve eşik değerler arasında yer aldığını göstermektedir. Şu halde, kurgulanan model, eldeki veri seti ile uyumludur. Yani, kuramsal model veri seti tarafından doğrulanmaktadır. Bu durumda *H₁* hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2

Araştırma modeli uyum testi sonuçları

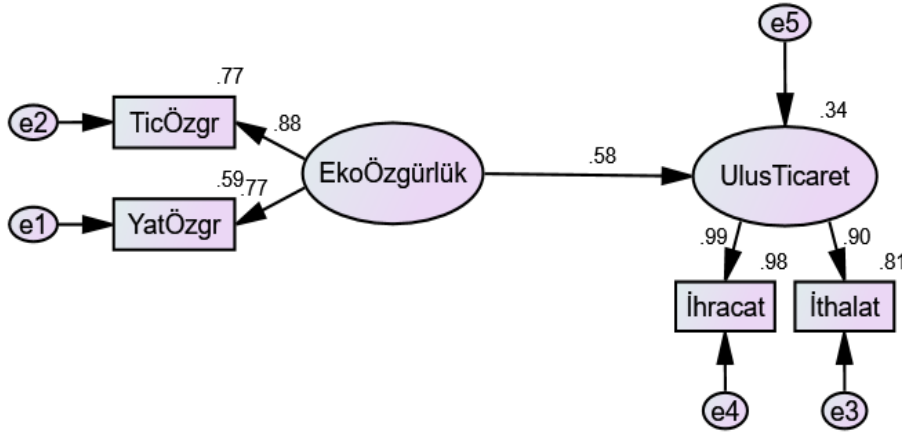
Model uyum kriteri ³		Araştırma modelinde elde edilen değer	Sonuç
İyi uyum	Yeterli uyum		
$0 \leq \chi^2/df \leq 3$	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	0,26	Tüm kriterlerde iyi uyum
$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0 \leq SRMR \leq 0,08$	0,00	
$GFI \geq 0,90$	$GFI \geq 0,80$	0,99	
$AGFI \geq 0,95$	$AGFI \geq 0,80$	0,98	
$NFI \geq 0,95$	$NFI \geq 0,80$	0,99	
$IFI \geq 0,95$	$IFI \geq 0,90$	1,00	
$TLI \geq 0,95$	$TLI \geq 0,80$	1,00	
$CFI \geq 0,95$	$CFI \geq 0,85$	1,00	
$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,00	

Kaynak: AMOS analiz çıktısından hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

³ "Hu ve Bentler, 1999; Shevlin vd., 2000; Schermelleh-Engel vd., 2003; Hooper vd., 2008; Byrne, 2010; Schumacker ve Lomax, 2010; Simon vd., 2010; Kline, 2011; Bayram, 2013; Meydan ve Şeşen, 2015; Karagöz, 2017; Gürbüz, 2019" den yararlanarak oluşturulmuştur.

4.2. Modeldeki ilişkilerin analizi

Şekil 2, YEM analizi sonucunda elde edilen nihai yol diyagramını resmetmektedir. Şekil 2'den gözlemleneceği üzere; *EkoÖzgürlük* değişkeninin, *UlusTicaret* değişkeni üzerindeki etkisi 0,58 oranında ve pozitif çıkmıştır. *TicÖzgr* ve *YatÖzgr* değişkenlerinin, *EkoÖzgürlük* değişkenini sırasıyla; 0,88(= β_2) ve 0,77(= β_1) oranında; *İhracat* ve *İthalat* değişkenlerinin ise, *UlusTicaret* değişkenini sırasıyla; 0,99(= λ_1) ve 0,90(= λ_2) oranında temsil ettiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre, gözlemlenen değişkenlerin bağlı oldukları gizil faktörleri oldukça yüksek oranda temsil ettikleri anlaşılmaktadır. Değişkenlerin sağ üst köşelerinde yer alan değerler, R^2 'leri ifade etmektedir.

Şekil 2. Yapısal model. Kaynak: AMOS analiz çıktısı.

Araştırma modelinin denklemlerini yeniden ele alarak ilgili değerler yerine konulduğunda;

$$\begin{aligned}
 \text{UlusTicaret} &= \alpha \text{EkoÖzgürlük} + e5 & (3) \\
 \text{UlusTicaret} &= 0,58 \text{EkoÖzgürlük} + e5 & (3)' \quad R^2 = 0,34 \\
 \text{İhracat} &= \lambda_1 \text{UlusTicaret} + e4 & (4) \\
 \text{İhracat} &= 0,99 \text{UlusTicaret} + e4 & (4)' \quad R^2 = 0,98 \\
 \text{İthalat} &= \lambda_2 \text{UlusTicaret} + e3 & (5) \\
 \text{İthalat} &= 0,90 \text{UlusTicaret} + e3 & (5)' \quad R^2 = 0,81 \\
 \text{TicÖzgr} &= \beta_2 \text{EkoÖzgürlük} + e2 & (6) \\
 \text{TicÖzgr} &= 0,88 \text{EkoÖzgürlük} + e2 & (6)' \quad R^2 = 0,77 \\
 \text{YatÖzgr} &= \beta_1 \text{EkoÖzgürlük} + e1 & (7) \\
 \text{YatÖzgr} &= 0,77 \text{EkoÖzgürlük} + e1 & (7)' \quad R^2 = 0,59
 \end{aligned}$$

Modeldeki ikili ilişkilere dair ayrıntılar Tablo 2'de sunulmaktadır. *EkoÖzgürlük* ve *UlusTicaret* değişkenleri arasındaki ilişki pozitif ($\alpha=0,58$) çıkmıştır. Yani ekonomik özgürlük, uluslararası ticareti olumlu yönde etkilemektedir. Şu halde, H_2 hipotezi de kabul edilmiştir. Gözlemlenen değişkenlerin gizil faktörleri temsil etme oranları Tablo 2'den de gözlemlenebilmektedir. Buna göre, ticaret özgürlüğünün, ekonomik özgürlüğü temsil oranı ($\beta_2=0,88$), yatırım özgürlüğünün temsil oranına ($\beta_1=0,77$) göre daha yüksektir. Uluslararası ticareti temsil eden ihracat ($\lambda_1=0,99$) ve ithalat ($\lambda_2=0,90$) değişkenlerinin temsil oranları da oldukça yüksek çıkmıştır. Sonuçlar, modeldeki ikili ilişkilerin tamamında tahmin değerlerinin pozitif çıktığı ve p -değerlerinin 0,05'in altında olduğunu göstermektedir. Buna göre

parametre tahmin değerleri anlamlıdır. Modeldeki kritik oran değerleri⁴ sorunsuzdur. R^2 değerleri incelendiğinde; ekonomik özgürlük değişkeninin, uluslararası ticaret değişkenini 0,34 oranında açıkladığı görülmektedir. Yatırım özgürlüğü ve ticaret özgürlüğü değişkenleri, ekonomik özgürlük değişkenini sırasıyla, 0,59 ve 0,77 oranında; ithalat ve ihracat değişkenleri ise, uluslararası ticaret değişkenini sırasıyla, 0,81 ve 0,98 oranında açıklamaktadır.

Tablo 3

YEM Tahmin Değerleri

Modeldeki ilişkiler	Tahmin değeri	Standart hata	Kritik oran	p-değeri	R^2
UlusTicaret <= EkoÖzgürlük	0,58	0,18	5,34	***	0,34
YatÖzgr <= EkoÖzgürlük	0,77	-	-	-	0,59
TicÖzgr <= EkoÖzgürlük	0,88	0,10	6,40	***	0,77
İthalat <= UlusTicaret	0,90	-	-	-	0,81
İhracat <= UlusTicaret	0,99	0,11	11,5	***	0,98

Kaynak: AMOS Analiz Çıktısı

*** 0,01'in altında bir değeri temsil etmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeve oluşturulmuş ve ilgili literatür incelenmiştir. Ardından iki değişken arasındaki ilişki, YEM metodu kullanılarak analiz edilmiştir. YEM, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin test edilmesinde bütüncül bir yaklaşıma dayanan ve gözlemlenen değişkenlerle gizil faktörlerin aynı anda analiz edilmesini mümkün kılan bir metottur. YEM'in bu avantajından hareketle, çalışmada analiz edilen araştırma modeli, iki adet gizil faktöre ve bu faktörleri temsil eden dört adet gözlemlenen değişkene sahiptir (Tablo1, Şekil1). Çalışmanın verisi, Dünya Bankası ve Ekonomik Özgürlük Endeksi veri tabanlarından elde edilmiştir. Veri analizi 123 dünya ülkesi üzerinde gerçekleştirilmiş ve şu iki hipotez sınanmıştır: *Hipotez 1 (H_1):* Kuramsal model veri tarafından doğrulanmaktadır. *Hipotez 2 (H_2):* Ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisi pozitifdir. YEM analizi sonucunda elde edilen bulgular, her iki hipotezi de desteklemektedir: Araştırma modeli endeks değerleri eşik değerler arasındadır ($\chi^2/df=0,26$; $SRMR=0,00$; $GFI=0,99$; $AGFI=0,98$; $NFI=0,99$; $IFI=1,00$; $TLI=1,00$; $CFI=1,00$; $RMSEA=0,00$) ve kuramsal model, veri seti tarafından doğrulanmaktadır (Tablo 2). Böylece, H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerindeki etkisi pozitif ($\alpha=0,58$) ve anlamlı ($p<0,05$) çıkmıştır (Şekil 2, Tablo 3). Bu sonuca göre, H_2 hipotezi de kabul edilmiştir. Analiz sonuçları, bu çalışmada incelenen literatür ile paraleldir ve ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu makalede, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak; YEM tekniği kullanılmış, analiz dönemi olarak tek yıl ele alınmış, farklı gelişmişlik ve özgürlük düzeyine sahip olan 123 ülke aynı model içinde analize tabi tutulmuştur. Çalışmada, literatürdeki diğer yöntemler ve birden fazla yılın ele alındığı analizler ile aynı sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuç, hangi yöntem veya örneklem kullanılırsa kullanılsın sonucun yine aynı yönde olacağını sinyalini vermektedir ve ekonomik özgürlüğün, uluslararası ticaret artışının nedeni olduğunun vurgulanması açısından önemlidir. Şu halde, bir ülkenin ekonomik özgürlük seviyesindeki performansı, uluslararası ticaret seviyesindeki performansını da etkileyecektir. Bir diğer ifadeyle, ekonomik özgürlük seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde, uluslararası ticaret kazançları da artacaktır. Bundan dolayıdır ki, ekonomik özgürlük ülkeler için önemlidir. Tam da bu noktada ekonomik özgürlük değişkeninin göstergelerine bakmak faydalı

⁴Bu değerin 0.70'in üzerinde olması, faktörün yapı güvenirliliğine sahip olduğuna işaret etmektedir (Gürbüz, 2019).

olacaktır. Bu çalışmada ekonomik özgürlük değişkenini temsilen iki gösterge kullanılmıştır: Ticaret özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü. Ölçüm modeli analiz sonuçlarına göre, ticaret özgürlüğü, ekonomik özgürlük değişkenini 0.88 oranında temsil ederken; yatırım özgürlüğü 0.77 oranında temsil etmektedir. Her iki göstergenin, ekonomik özgürlüğü temsil etme yeteneği yüksek çıkmıştır. Söz konusu oranlarda çok büyük bir fark olmamakla birlikte, ticaret özgürlüğünün, ekonomik özgürlük değişkenini temsil etme yeteneğinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere, ticaret özgürlüğü, bir ülkenin, mal ve hizmet ticaretinin serbest olduğu ve ülke insanların, uluslararası piyasalarda alıcı veya satıcı olarak özgürce faaliyette bulunma derecesini yansıtan önemli bir göstergedir. Dolayısıyla ticaret özgürlüğünde yaşanacak bir ilerleme ülkeler arasındaki mal ve hizmet alışverişini artırmış olacaktır. Öte yandan özgür bir yatırım ortamının sağlanmasıyla beraber, yabancı sermaye girişleri artacak ve ekonomik faaliyetler genişleyecektir. Bilindiği üzere, doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomilerin küresel piyasalara açıklığı ile doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla yatırımcı davranışını etkilemek önemlidir. Daha yüksek bir ekonomik özgürlük seviyesine vurgu yaparak, daha fazla yatırımcı ülkeye çekilebilir. Sonuç itibarıyla ticaret ve yatırım özgürlüğündeki iyileşmeler, ekonomik özgürlük seviyesini iyileştirecek ve bu durum, uluslararası ticaret üzerinde olumlu etki oluşturacaktır. Küreselleşme ile beraber uluslararası ekonomik faaliyetlerin, dünya ekonomik faaliyetleri içinde payının artması sonucu; uluslararası ticaretin, milli gelir içindeki payı da artmış durumdadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, uluslararası ticaret kazançlarının artması ile birlikte ülkelerin, ekonomik büyüme ve kalkınma seviyeleri de artmış olacak ve böylece ülke bireyleri, daha yüksek bir yaşam standardına ulaşmış olacaklardır. Politika yapıcıların bu anlamda, uluslararası ekonomik faaliyetleri artırıcı kararlar almak suretiyle, üretken yetenekleri desteklemeleri ve geniş bir ekonomik özgürlük alanı oluşturmaları gerekmektedir. Bu sayede hem ticari partnerler kazançlı çıkacak hem de ülke zenginleşecektir. Böylece ortaya çıkan ekonomik fayda tüm topluma yansımış olacaktır.

Yazar beyanı

Araştırma ve yayın etiği beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik kurul onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar katkıları

Yazar çalışmayı tek başına hazırlamıştır.

Çıkar çatışması

Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek beyanı

Bu çalışma için herhangi bir destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Acar, M. (2010). Serbest ticaret, ekonomik özgürlükler ve refah. *Bilgi*, 53, 1-28.
- Akıncı, M. (2014). *Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki*. Bursa: Dora Yayınevi.
- Bolat B. A. (2014). Path to development via gender equality: A structural equation modeling of female human capital factors. *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 77, 99-120.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş, AMOS uygulamaları*. Bursa: Ezgi Yayınevi.
- Berggren, N. (2003). The benefits of economic freedom. *The Independent Review*, 8(2), 193-211.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York: A Wiley-Interscience Publication Wiley.

- Coromina, L. (2014). *Introduction to structural equation modeling with AMOS*. Erişim, 9 Şubat 2023, <https://fdocuments.in/document/introduction-to-structural-equation-modeling-with-amos-equation-modeling-with.html>
- Depken, C. A. ve Sonora, R. J. (2005). Asymmetric effects of economic freedom on international trade flows. *International Journal of Business and Economics*, 4(2), 141-155.
- Fan, Y., Chen, J., Shirkey, G., John, R., Wu, S. R., Park, H. ve Shao, C. (2016). Applications of structural equation modeling (SEM) in ecological studies: An updated review. *Ecological Processes*, 5(19), 1-12.
- Fraser Institute (2022). *Economic freedom of the world 2022 annual report*. Erişim, <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2022.pdf>
- Güneş, H. (2020). Ekonomik özgürlüklerin dış ticarete etkisi: 34 OECD ülkesi için bir panel veri analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (4), 919-933.
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gwartney, J. ve Lawson, R. (2003). The concept and measurement of economic freedom. *European Journal of Political Economy*, 19, 405-430.
- Haan, J. de. ve Sturm, J-E. (2000). On the relationship between economic freedom and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 16, 215-241.
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Kamacı, A. (2019). Ekonomik özgürlüklerin dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlara etkisi. *BMIJ*, 7(2), 1097-1116.
- Kaplan, D. (2009). *Structural equation modeling foundations and extension*. ABD: SAGE Publications.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS uygulamalı nitel-nicel karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kimura, F. ve Lee, H-H. (2008). How does economic freedom affect international trade in services? *Journal of Korea Trade*, 12(3), 1-28.
- Kimura, F. ve Lee, H-H. (2006). The gravity equation in services trade. *Review of World Economics*, 142(1), 92-121.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Kukla-Gryz, A. (2006). Use of structural equation modeling to examine the relationships between growth, trade and the environment in developing countries. *Sustainable Development*, 14, 327-342.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Naanwaab, C. ve Diarrassouba, M. (2013). The impact of economic freedom on bilateral trade: A cross-country analysis. *IJBMER*, 4(1), 668-672.
- Nachtigall, C., Kroehne, U., Fukne, F. ve Steyer, R. (2003). Why should we use SEM? Pros and cons of structural equation modeling. *Methods of Psychological Research Online*, 24(22), 1-22.
- Okşak, Y. ve Dağilgan, G. (2020). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret, büyüme ve ekonomik özgürlük ilişkisi üzerine ampirik bir analiz. *BNEJSS*, 06(03),79-89.
- Özdemir, A. (2018). Dış ticarete ülke rekabet gücüne ekonomik özgürlüklerin etkisi: OECD ülkelerinde uygulama. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*, 1(2), 86-119.
- Raykov, T. ve Marcoulides, G. A. (2000). *A first course in structural equation modeling*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2010). *Structural equation modeling*. London: Routledge Taylor&Francis Group.

- Seyoum, R. ve Ramirez, J. (2019). Economic freedom and trade flows: A moderated mediation model of inward foreign direct investment (FDI) and government stability. *Journal of Economic Studies*, 46(4), 985-1006. Doi: <https://doi.org/10.1108/JES-12-2017-0378>
- Shevlin, M., Miles, J. N. V. ve Lewis, C. A. (2000). Reassessing the fit of the confirmatory factor analysis of the multidimensional students life satisfaction scale: comments on`confirmatory factor analysis of the multidimensional Students' Life Satisfaction Scale. *PERGAMON, Personality and Individual Differences*, 28,181-185.
- Simon, D., Kriston, L., Loh, A., Spies, C., Scheibler, F., Wills, C. ve Härter, M. (2010). Confirmatory factor analysis and recommendations for improvement of the autonomy-preference-index (API). *An International Journal of Public Participation in Health Care and Health Policy*, 13(3), 221-330.
- Sonora, R. J. (2008). On the impact of economic freedom on international trade flows: Asymmetries and freedom components. *EFZG Working Paper Series*, 1-31.
- Suleymanov, E., Alirzayev, E. ve Talibli, M. (2019). Role of economic freedom in attracting investments in the context of Azerbaijan. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 9(1), 87-95.
- Steenkamp, J-B ve Baumgartner, H. (2000). On The Use of Structural Equation Models for Marketing Modeling. *International Journal of Research in Marketing*, 17, 195–202. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0167-8116\(00\)00016-1](https://doi.org/10.1016/S0167-8116(00)00016-1)
- The Heritage Foundation [THF]. (2011). 2011 Index of economic freedom. Erişim, https://www.heritage.org/index/pdf/2011/index2011_full.pdf
- The Heritage Foundation [THF]. (2012). 2012 Index of economic freedom. Erişim, <https://www.heritage.org/index/download#>
- The Heritage Foundation [THF]. (2022). 2022 Index of economic freedom. Erişim,https://www.heritage.org/index/pdf/2022/book/2022_IndexOfEconomicFreedom_FINAL.pdf
- The Heritage Foundation [THF]. (2022, 7 Ekim). *2022 Data of index of economic freedom*. Erişim adresi: <https://www.heritage.org/index/>
- Üre, S., Yapıcı, Ç., Tümer, K. H. ve Karaköy, Ç. (2021). Geçiş ekonomilerinde siyasal ve ekonomik özgürlüklerin ithalat ve ihracata etkisi. *IV. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi*, 22-24 Ekim 2021, 50-61. Aydın, Kuşadası.
- World Bank. (2022, 7 Ekim). *Open data*. Erişim adresi: www.worldbank.org
- Zaman, K., Saleem, M. Q., Ahmad, M. ve Khan, A. (2003). Economic freedom indicators and higher education reforms: Evaluation and planning internationalization process. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3), 152-160.